

Өдгэ цагин хальмг түүгин туска р

Бидн түрүн статьядан «Булгъна» негдгч аньгин дөрвн хувиннь утинь шиндлэвдн. Тер дөрвн хув наамн бичкн халхд багтдж: дегтрин хойр бичкн халхд бүкл тасрха (эсклэ аньгин бүкл хув гидж болхмн) баргддж.

гин дарук тасрхаснь (хүвмүдн) чигн тиим бичкн-бичкн агьута, тегэд чигн дарук йисн тасрхань хөрн тавн халх эздж. Эн дала болх эсв кен чигн умшачд керг уга, болвчн иим тооллдан угагьар юмн болшго: иим үүрмг-үүрмг тасрхасас ик агьута түүк бүрдхлэ, зокъял кизармүдэс уйгдсн конджелин дүртэ болдж гарна. Умшачин нүднд калейдоскопд үзгд-джэх кадрмуд кевтэ эрлээд, зокъял бүтн, нег энэтэ болдж медгдхш, тегэд түүнэ бүклнь эвдрнэ.

Мана эн күүндврн түүгин композицин туск иег күүндврнь болджана. Зокъялын тосхлтин туск дарук нег күүндврнь дора эклгх.

☆☆☆

«Эн гилвксн шар металл — алтн» гү келсн күүнд итклго бээддж болшго, юнъгад гихлэ, алтн — шар болдг, ташр деерэн герлтэ. Зуг эн металл хобонь нег цагт зеврдж одхла, алтн биш бээснь ил.

Тер мет, гвардин лейтенант Бадмин Мандж газадни орид нуувчин

көдлмшэр (ахрар келхлэ — разведчик) йовдж гидж автор келхлэ, манд эс иткдг зөв уга. Зуг Мандж разведчик йовсиг автор иткүлэд цээлгээд, манд үзүлх зөвтэ.

Келдж-келдж, Бадмин Мандж ик разведчик баасн-угагьинь хэлэй.

Газадни орид нуувчинэр кех көдлмш Төрскнэсн авсн күн — ик медрл-тэ, нэрн культурта, ямаран чигн түрү-күчр йовдлас диилвртэ гарх, зовлнь кедү күчр болв гидж сүрдшго, тесдг. бийән бардг, бат зүрктэ, идейн бэрмджтэ күн.

Эн некврмүдин ик зууднь Бадмин Мандж хэрү өгчэхш. Иим оln зүсн чинр төсг күн гидж Манджиг нерэддж болшго. Хоосн амн болдж үлдш-гон кергт, түүк шинджели.

Хортна газрт йовад, бийән барэд, берк йовдлмудла иджлдж одсн разведчик, багшин көдлмштэн тесдж чадхш. Манджин үгинь бичкдүд сонъсхш, классан гартан авч, үлмэдэн орулдж чадхш. «Классет суусн көвүд, күүкд шуугад, хээкрлэд инэлдэд, ормасн босладад, идән-будан болладад одцхав. Манджин уурнь күрэд, хойр нудрман өргэд хээкрв:

— Зогс!.. Зогс гинэв!.. — Манджин хээкрлгт күн сонъсдахмн уга. Нег дэдж шууга татсн көвүг бардж авад, цонхар, седчкэд, дэкад бийән татад, зүркэдэн сургьульчнрт ик

гундлата, чаньгь-чаньгьгар ишкэд, гүүхэрн гарв(!) (темдглень мичи — К. Т.)

Улан Цергин ик пертэ нуувчин разведчик биш, педучилищ шинкн дуусдж ирсн арвн долата күүкнэ бийнь үкс гидж классас гүүдн гардмн биш, гархасн урд хэрү ягьдждэвдж классур ордж ирхән ухалдг зөвтэ юмн. Тер дотр нудрман авад боссн багш, зөргин күчтэ күн биш, ямаранчн теслт уга, багшин му багш.

Эн келснэ хобонь Мандж «коридорт нааран-цааран» йовджагьад, «угэрдж үүд татад, хэрү классур орв»... Не, иигдж ирсн багшиг сургьульчнр ягьдж тосдгинь бичэч мед-дв. угав?

Иигдж арвджго юмнас көлтэстэ ууран бардж тесдж чаддго күн хортна газрт ягьдж тесджэсн, ягьдж бийән барджэсн? Кедү теслт алдрм йовдл хортна газрт харгьсн? Эн тустан автор мана литературт бичкдүд таасгддг, разведкин туск, шпион улсин хоринь дарсна туск дегтрмүд умшджд чадх билэ, тегэд оч разведчик күн ямаран болдгинь медх билэ. Үлгүрлхд, «Конец осиного гнезда» гидг дегтрт мана разведчик ямаран болдгинь үзүлсн бээнэ. Тер разведчикүдэс негинь санандан авад, Манджин ормд багш кегээд хэлэй. Эднэ кен чигн нудрман авад бослгьнд нүрхий?

Ашлхла, Бадмин Мандж разведчин биш. Мел разведчик гигьад нер өгч-кэср тер нернь шиньргшго болдгинь медх кергтэ. Тиим болхла, тернь раз-

ведчик, эннь дууч, эннь сән хөөч гигьад амтнд нер өгчкэср, шагш хадчсар амтн разведчик, дууч, багш, хөөч болдж одшгодж. Эдниг разведчик, дууч, багш, хөөч гидж умшачнрт иткүлхин керт тиим улсин шишлинь бэрц-бээдлинн цааранднь үзүлх кергтэ.

Нань нег үлгүр авад хэлэй. «Поезд көндрв. Мандж адгьджд гүүгьад, чаньгьрджд йовсн поездин вагона үүднэс шүүрхлэрн, көлнь хальтрад, алднь тусад көлэрн төгэс дор орв»...

Шишлинь сургьуль сурсн гавшун разведчик бээтхэ, цугин шаг оцл йовгьн цергчин бийнь берк тиигджд хальтрх. Энүгимдн бичэч иигджд бурушак; зеткртэ йовдл халднь чигн учрдов? гидж келх чигн болджана.

Ямаран чигн йовдл учрдмн, зуг разведчик — спортсмен «зеткрэс» кезэ чигн гетлэд, учрхаснь урднь меддэд йовдг зөвтэ. Тегэд чигн оньдинд диилвртэ гарад йовдг зөвтэ. Тер дотр Мандж цергэс теплушнар (ацана поездар) ирсн бээнэ бишай. «Пять сот веселый» гидг поезд кен салдс эс меднэ, кен терүнэс эс хоцрла, кен терүг чаньгьрсн цаглань эс нөөдн күцлэ? Мандж болхла, амр давшурта вагонд сууджаналм! Иим сурвр гарчана: сулдхврт хэрджд аашад, юнъгад эс төгэлэ харгьсэм?

Иим эн сурвр амрар хэрүгьинь олдж болхмн: эннь Булгьнд, Манджла ханьцсна хөөн, зовлньгин шин аца ачч цагнь ирв гисн докъя.

Гер-бүлэсн хагьцна гидгэс гашута йовдл берк, эн — ик гаслнь (горе). Болв, дээнэ галвд тахшсн, үкл гидг юмиг нүдэрн үзэд, гарарн барджд йовсн дээч уулад, хойр дэ-кджд киисэд, деернь яхлад, туньшад бээв гихлэ иткхд хагу.

Гол образмудин туснар

Манджин образин тускар нег цөөкн үг келий.

Мандж олд үлгүр болм герой биш. Болв Мандж буру седклгтэ күн гидж бас келдж болшго. Чик седклэрн Төрскэн харсгч д а а н д орлцад, шавин зүүлэр хэрджд ирсн күн. Сән дурар колхозд донь болхар ирэд, колхозин ахлачла шүрүтэ күүндвр кенэ, боодг яслгьнд гүджд орлицна. Болв, сээхн күүкдин толгьа эргүлхэс биш, олд ик үз-мдж-үлгүр болхш. Гуч гарсн, кесг ачлгдсн, багшин сургьульта Мандж коммуна партин зерглэнд бээх-угань медгдхш. Эн дээнэ цагла партин гол линий цээлгьджд өгдг улс колхоз — совхозар ховр бээсмн, тегэд багшир эн көдлмшт цугаснь гүдждржд орлцджд йовснн. Умшачнрт Манджас цээлгьврин көдлмш күлэджд тус уга. Тер тиим юм кехш. Төрскн орна, советск олн амтнэ ховнь меңд үлдх эс үлдх гих күчр цагла Мандж эврәннь джиргьлдэм дегд икэр бахтчад, эргидэн юн болджахинь марчкесн бээдлгэ-гьэр үзүлгджд. Аадрхнэ институ- (Цаарандкнь 4-ч халхд).

Өдгэ цагин хальмг түүкин тускар

(Эклицнь 3-4 халхд).

Тд далдин сургъуль сурснь сән, гергидән умшдг-бичдг зааснь сән. Зуг эн хамгнь эврә кергән олна кергәс үлүд тавсн болдж умшачирт медгднә. Эн тустан Манджин образ умшачирт идейн сургъмдж өгчәхш.

Усиднь буурл орад ирсн Мандж хотна негдгч күргн болдж гарна. Кермидән күрхәр адгса йовдж, разьезд деер «хар улан күүкнд» нүд-аман өгәд, невч альвлад авсна тускар урдн келгдлә. Арвн долата-ийәмтә күүкд заагт буура Мандж ирәд, клубт чигн сууна (санхд, тедн Манджин сургъульчир болх зөвтә), сәәхн-сәәхн күүкд Манджиг мел аарглчкен йовна. «Көвүдт гәәвгәя цаг бәәсмб, мел нургъинь дарджагбад, дурта күүкән буулгъдж боадг цаг бәәдж, би Манджин ормд тингхд бәәсн болхнь ягънаав!» гих чигн ухан зәрм тоолвр тату көвү-дин толгбад орм бәәдлтә.

Селәнә клубин көдлмш ясад, багъчудиг үлмәдән орулдж авад, тер шлубар дамджулад, багъчудин олна

көдлмшин чинр өбдәлүләд, клуб эргсн болхла, Мандж клубт ормдан бәәнә гидж санхмн бәәдж.

Манджиг сән педагог гидж бас келдж болшго. Эн тускар зәрм тодлврмудмдн деер келгдлә. Деернь немхнь иим: Ганцхн үр өсклгн зовлнхтә болдг, энүнд кесг зүсн эндү гардгинь нертә педагог А. С. Макаренко темдглсмн. Кен чигн багш Макаренко эн заавр меднә. Тегәд ганцхн үрән гертән ягъдж бәрхин тускар, ягъдж бөкх, ямаран сургъмдж өгхин тускар багшир эк-эцкирт сургъмдж өдг юмн. Нежджәгбад үртә эк-эцкирт педагогикин гүн сургъмдж, чинртә селвгән өгх биш, Мандж эврәннь көвүгъән хадигърар сургъдж, өскджәнә. «Эцкнь ганцхн үрн гдгбад эрклүләд бәәсн учрар, көвүнә зань өдр ирвәс улм-улм үр ә д бәәв, — гидж автор илткджәнә. Эн келгден тоот Мандж — му багш, му педагог гидж деер келгдсиг лавлджана.

Күүкд улсин туск хәләцәрн болхла, Мандж гиигцр күн. Эн тустан Манджин седень мел боомтг угагъар күңәд йовна. Автор эн бәрцинь бу-

рушаджахнь чигн, тагчгар зөвшәр-джәхнь чигн медгдхш. Манджин мөрнь гүүджәнә. Мандж Булгънан ягъдж «буулгъсиг» шиндлжлтн!

Гертән «Гер авхар бәәнәв! Күүк, ода оч күүк авч ирвәв... Булгъниг... минь ода... Цә чантн, хот кетн», — гидж занчкад, адгбад гарад йовдж одна. Булгънуур ирчкәд, бийләнн күүндхш, хөбт экләнн күүнднә. Күүнджәгбад, Шакка эмгид: — Таниг бий талаан нүүлгъдж авнав, — болна. — Булгънд «кергиннь» тускар нег чигн амн үг келхш. «Булгън бешлә зүң бөбәрн шахлден, эн бәәрнәс алв чигн салшгов» гисн бәәдлтә зөгсджана. Зуг удсн уга, «Булгън Мандж хойриг эрк ишкәд гархла», Шакка зарджинад уульна. Иигәд Манджин гер авлгн төгөнә. Күүкд улсас, күүндхләри, үгин зөвшәл сурна гидг авьяс Манджд уга. Зөвшәл сурхин ормд закхдан, эврәгъәрн кехдән Мандж кезәд чигн белн. Авальнь (Кермань) бас эдү метәр ирсн болх оньгтә. Итххин кергт, Кермәлә Мандж ягъдж таньлдсинь хәләй.

Нег дакдж эк-эцкирин хург болснд, «медәтә амтн дотр ганцхн баахн күүкн ирв». Мандж хург чилснә хөбн күүкнүр өорддж ирәд сурв:

— Тана үрнтн кемби?

— Уга, би эк бишв, — болв. — Күүкнә чирәнн улагбад, бийнь буру хандв.

— Би школд ордг нег дүүтәв. Эк, эцк угав.

«Күүкнә нүдннь ус гүүгбад, сүүлинк үг зүркинь өвдәсинь багшд ил медгдв».

Тер бийнь багш күүк ичәсәрн төр авчәхш, йир деегүрдсәр хәрү өгчәнә:

— Учр уга. Бичә му сантн... «Айстан эндү келчквв, гемин тәвдж өгтн», — гидж багш келджәхш. Түүнә орчд:

— Би таниг гертн күргчкес, — гидж үгән төгсджәнә. (Герүртн күргдж болхий, угай? — гидж сурджахш!). Күүкн ичәд, үүмәд гарчах улс дахад гархар седв, «болв багш гараснь татад зогсав.

Негнь, гараснь татхла, зөгсдж оддг, негинь ирәд күүндл уга дахулад авад хәрдж оддг, ода ямаран күүнә келсәр бәәдг, бийән эврән меддго күүкд мана цагт бәәдг юмн болхмб? гих тоолвр бас орна.

Ашлад келхлә, түүкин түрүн аньгәснь Манджиг хар чигн, цагъан чигн, гидж келдж болшго болдж гарчана. Түүкин автор эн образарн умшачд ямаран селвг өгчәхнь тодрхагъар медгдхш. Зуг хар цагъан

хойр будг негдхләрн, кенд чигн керг уга, үзл-үзмдж тату бор шир болдж гардг биший. Зуг болв, түүкин сүл цег ода чигн тәвгдәд уга. Тер учрар, Манджин тускар бичәч негән келх гидж бодлгъта.

☆☆☆

Түүкин негдгч аньгд дарук орм эздлжәхнь — Булгъна образ.

Булгън икәр му үздж өснә, зовлнх хамгнь деер-деернь немәд, кезә теднәсн гетлхнь умшсн улст медгдхш. Болв, эн цагъан саната, длмштән гүджрмг, даджрлгънд өсджәх күүкнд умшачирин санань зовдж, үүнд өр өвддж, джиргәлд энүг күрхинь цугъар күләджәцхәнә. Булгъниг ик өслт күләджәх, оln зүсн зовлнхгин аш сүүлднн джиргәлд, олна тоомсрт күрч, нертә үүлдәч болх гидж умшач тоолна.

Зуг эн образин тускар бас оln зүсн кү алнъгтрулгч ухан орна.

НИЧГҘ Төлә.

(Чилгчнь барлгдхмн).

Редантор Д. М. МУНЕБЕНОВ